

„Į klausimą *Kokio išsilavinimo mums reikia?* galėsime atsakyti tik atsakę į kitą klausimą: *Kokios visuomenės mes norime?* (Sjur Bergan, Europos Taryba).

„Aukštojo mokslo kokybė nėra ir negali būti pigi.“ (Ondrei Liška, Čekijos švietimo ministras)

Bolonijos procesas 2020 – Europos aukštojo mokslo erdvė naujame dešimtmetyje

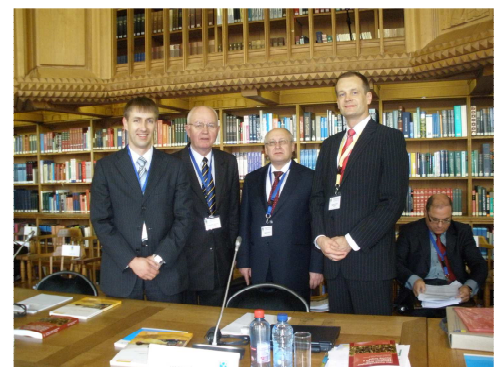
2009 m. balandžio 28-29 d. Belgijoje įvyko šeštoji Bolonijos proceso ministrų, savo šalyse atsakingų už aukštąjį mokslą, konferencija.

Ši konferencija išsiskiria tuo, kad joje buvo apibendrinti Bolonijos proceso dešimtmečio rezultatai pasiekti pagal Bolonijos konferencijoje (1999 m.) iškeltus strateginius tikslus, ir nustatytos gairės naujam dešimtmečiui. Naujieji Europos aukštojo mokslo erdvės prioritetai išdėstyti komunikate „Bolonijos procesas 2020 – Europos aukštojo mokslo erdvė naujame dešimtmetyje“.

Konferencija vyko katalikiškuosiuose Liuvono universitetuose: flamandiškajame Leuven ir valoniškajame Louvain-la-Neuve. Su nedidelėmis išimtimis joje dalyvavo visų 46 Bolonijos procese dalyvaujančių šalių aukštojo mokslo ministrai, Europos Sąjungos (ES) švietimo komisaras, švietimo ir kultūros generalinė direktorė, EUA, EURASHE, ENQA, EQAR, EAIE, ESU, UNESCO-CEPES, EURYDICE¹ ir kitų centrinių Europos aukštojo mokslo organizacijų vadovai, socialinių partnerių organizacijų atstovai. Antroje renginio dalyje prie 46 Bolonijos proceso delegacijų prisidėjo 15 kitų pasaulio regionų šalių ir globalių aukštojo mokslo organizacijų delegacijos.

Konferencijoje buvo konstatuota, kad nepaisant netolygumų Bolonijos proceso dešimtmetis yra pasaulinio masto sėkmė, traukianti likusių pasaulio regionų dėmesį. Europos aukštojo mokslo erdvės (EAME) raidą atidžiai seka Azijos, Okeanijos šalys ir JAV, neseniai jos pavyzdžiu pradėta kurti Lotynų Amerikos ir Karibų jūros aukštojo mokslo erdvė, Afrikos aukštojo mokslo erdvė, sulaukiama vis naujų prašymų prisijungti prie EAME. Proceso išskirtinumas tas, kad jis nėra pagrįstas centralizuotu politiniu vadovavimu, bet didžiulio skaičiaus partnerių savanorišku koordinavimu. Procese dalyvauja ne tik šalių narių politinės vyriausybės, bet aukštosios mokyklos, agentūros, asociacijos, akademinės bendruomenės ir išoriniai socialiniai partneriai. EAME apibūdinta kaip labiausiai atviras (*most inclusive*) ES procesas, pasaulyje vis populiarėjančios *soft power* politikos sėkmės pavyzdys. Bolonijos procesas šiuo metu apima ne tik visas ES nares, bet ir 19 kitų Europos šalių.

Apžvalginuose konferencijos pranešimuose pažymėta, kad per dešimtmetį nuo 1999 m. Europos šalyse įdiegti pagrindiniai pirminėje strategijoje numatyti vieningos EAME bendrieji elementai – trijų pakopų studijos; nacionalinės kvalifikacijų sąrangos, susietos su bendrąja Europos kvalifikacijų sąranga ir pagrįstos mokymosi pasiekimais (*learning outcomes*) bei studento darbo krūviu; vieningas ir visuotinai pripažįstamas diplomo priedėlis; Europos kreditų kaupimo ir perkėlimo sistema; vieningos Europos studijų kokybės užtikrinimo gairės, numatančios aukštųjų mokyklų vidines studijų kokybės užtikrinimo sistemas ir išorinį aukštųjų mokyklų vertinimą, atliekamą nepriklausomų kokybės užtikrinimo agentūrų. Vienas

¹ EUA – Europos universitetų asociacija; EURASHE – Europos aukštojo mokslo institucijų (neuniversitetinių) asociacija; ENQA – Europos aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo asociacija; EQAR – Europos kokybės užtikrinimo agentūrų registras; EAIE – Europos tarptautinio švietimo asociacija; ESU – Europos studentų sąjunga; UNESCO-CEPES – UNESCO Europos aukštojo mokslo centras; EURYDICE – Europos švietimo informacinis tinklas.

reikšmingiausių pasiekimų po 2007 m. Londono ministrų konferencijos – europinio aukštųjų mokyklų kokybės užtikrinimo agentūrų registro (EQAR) įsteigimas 2008 m. Vidinės kokybės užtikrinimo sistemos aukštosiose mokyklose, susietos su išorės ekspertiniu įvertinimu ir pasilyginimu, prieš dešimtmetį Europoje dar buvo retenybė. Pažymėta, kad Europa sukūrė veiksmingą instrumentą, ir dabar laikas pasinaudoti jo teikiamomis galimybėmis.

Taip pat pastebėta, kad vienas pagrindinių Bolonijos proceso slenksčių yra aukštojo mokslo institucijų ir akademinės bendruomenės kultūrų permaina. Daugelis iki šiol įdiegtų bendrųjų EAME principų ir procedūrų jose tebėra suvokiami ganėtinai formaliai ir veikia netolygiai. Tad ir ateinančiame dešimtmetyje ankstesni EAME kūrimo uždaviniai nenustos aktualumo, jie turi būti įgyvendinti iki galo ir papildyti realaus turinio. Didžiausia atsakomybė už tai tenka aukštosioms mokykloms.

Viso to siekiant, sekančiu dešimtmečiu siūloma dėmesį sutelkti į aukštojo mokslo kokybę, prieinamumą ir aukštojo mokslo sistemų įvairovės plėtojimą. Suformuluota dešimt Europos aukštojo mokslo erdvės tobulinimo per ateinantį dešimtmetį prioritetų:

1. prieinamumas visoms socialinėms grupėms;
2. mokymosi visą gyvenimą dimensija turėtų tapti visų aukštojo mokslo sistemų norma;
3. absolventų įsidarbinamumas;
4. orientavimas į studentą, tuo pačiu pabrėžiant aukštojo mokslo mokomąją misiją;
5. ugdymo, tyrimų ir naujovių vienovė;
6. globalinis atvirumas;
7. studentų ir dėstytojų mobilumas;
8. duomenų surinkimas stebėsenos, palyginimo ir planavimo tikslais;
9. įvairialypių skaidrumo priemonių įdiegimas;
10. finansavimo šaltinių įvairovė.

Procese dalyvaujančios šalys sutaria, jog pagrindinis artimiausio dešimtmečio Europos aukštojo mokslo evoliucijos uždavinys yra studijų turinio ir metodų atnaujinimas (*curriculum reform*), orientuotas į studentą ir jo mokymosi pasiekimus. Akcentas nuo studijų proceso organizavimo charakteristikų ir akademinės mokslinių disciplinų plėtojimo turi būti perkeltas į besimokantįjį, jo poreikius ir gebėjimus, kuriuos nustato darbo rinka ir visų studijų proceso partnerių susitarimas.

Šis atnaujinimas yra organiškai susijęs su Europos bei nacionalinių kvalifikacijų sistemų formavimu bei diegimu, ankstesnio mokymosi pripažinimu ir mokymosi pasiekimais bei studento darbo krūviu pagrįstos Europos kreditų perkėlimo sistemos tolesniu diegimu. Savo ruožtu nacionalinės ir tarptautinės kvalifikacijų sistemos deda pagrindus mokymosi visą gyvenimą sampratai, kuri remiasi nuoseklaus kvalifikacijų (tiek akademinų, tiek įgytų praktikoje) kaupimo ir pripažinimo idėja.

Studijų kokybės parametru perorientavimas į studentą, į mokymosi pasiekimus yra neatskiriamas nuo socialinio dialogo pagrindų stiprinimo. Konferencijoje gyvai skambėjo „įsiklausymo į studentą“ ir dialogo su kitais socialiniais partneriais, visų pirma darbdaviais, motyvas, buvo atidžiai sekama, kad jų dalyvavimas būtų užfiksuotas visuose studijų turinį ir studijų kokybę aptariančiuose komunikato punktuose.

Konferencijoje taip pat sutartinai skambėjo ugdymo ir jį teikiančių aukštojo mokslo institucijų diversifikavimo, įvairovės bei lankstumo gaida: laikoma, jog lanksčios mokymosi sąlygos (*flexible learning paths*), aukštojo mokslo sistemų įvairovė labai gerai atitinka kintančią šiandieninio pasaulio tikrovę. Todėl būtina adekvačiai vertinti ir tobulinti tiek į tyrimus, tiek į taikomąją veiklą ar vien mokymą orientuotą aukštąjį mokslą, siekti kuo didesnio mokymo ir mokymosi sistemų junglumo ir atvirumo.

Sutartinai kalbėta ir apie vienodo studijų prieinamumo (*equitable access*) plėtotės būtinumą. Studijų prieinamumas čia suprantamas labai visapusiškai: tai ir socialiai, ekonomiškai atskirtos grupės, taip pat lyties, rasės, įgalumo, geografinės ar kultūrinės atskirties požiūriu ribotų galimybių potencialūs studentai. Prieinamumas nesiriboja tik patekimu į studijas, bet apima ir mobilumo, ir studijų baigimo, ir kitus aspektus. Vienodas studijų prieinamumas – viena pamatinių Bolonijos proceso iki 2020 m. vertybių, kuriomis remiasi visa prioritetų sistema ir dėl kurios fundamentalumo niekam nekyla abejonių.

Viename apžvalginių pranešimų atkreiptas dėmesys, kad nacionalinėse šalių ataskaitose pateikiama pagražinta studijų prieinamumo informacija, kuri pribloškiančiai kontrastuoja su *Eurostat* ir *Eurostudent* pateikiamais duomenimis. Nors priemonės gerinti studijų prieinamumą visuotinai deklaruojamos, tik mažuma šalių yra sukūrusios šiai sričiai stebėsenos instrumentus.

6-osios Bolonijos ministrų konferencijos metu didesnė dalyvių nuomonių įvairovė pasireiškė tarptautinio mobilumo, įvairialypių skaidrumo priemonių ir finansavimo šaltinių įvairovės klausimais.

Visos šalys sutiko, kad studentų (ir, kas buvo papildomai pabrėžta ir įtraukta į komunikatą, dėstytojų) mobilumas yra būtinas šiuolaikinio aukštojo mokslo elementas. Kaip gražiai apibendrina komisaras Janas Figel'is, Erazmo Roterdamiečio laikais Europos studentai ir mokslininkai buvo daug labiau mobilūs negu šiandien, nors dažniausiai vaikščiojo pėsčiomis, tad EAME yra pagrįsta būtent grįžimo prie šio pirmąsio idealo idėja. Mobilumas turi ne tik tiesioginę akademinę, mokomąją reikšmę, bet yra ir vienas didžiausių Europos vieningumo veiksnių, todėl, kaip buvo pažymėta jau 2007 m. Londono ministrų konferencijos komunikate, turi tapti EAME taisykle, o ne išimtimi. Dar vienas dalykas – kaip tik mobilumas yra pats akivaizdžiausias ir viešajai nuomonei, medijoms suprantamiausias EAME požymis – į tai taip pat privalu atsižvelgti.

Konferencijos komunikate suformuluotas ambicingas siekis – pasiekti, kad EAME šalių studijų programose būtų įdiegti „mobilumo langai“ ir iki 2020 m. į tarptautinį mobilumą įsitrauktų 20 proc. Europos studentų. Keletas delegacijų, tarp jų Lietuvos ir Europos studentų sąjunga, išreiškė nerimą, kad toks specialiai skatinamas mobilumas gali vesti prie protų nuotėkio išaugimo. Buvo paaiškinta, kad deklaracijoje net du kartus yra kalbama apie *subalansuotą mobilumą*, taigi šis rūpestis yra atspindėtas.

Pats kontraversiščiausias ir ilgiausiai derintas komunikato punktas yra daugialypių skaidrumo priemonių aukštajam mokslui sukūrimas. Iš esmės čia kalbama apie Europos atsaką į *Sanchajaus* bei *Times* atliekamus aukštųjų mokyklų reitingus. Dalis šalių ir Europos Komisija remia sumanymą sukurti europinę aukštojo mokslo institucijų klasifikavimo ir potencialiai reitingavimo sistemą, kuri geriau atspindėtų aukštojo mokslo institucijų misijų įvairovę, nesiribodama vien selektyviais aukščiausio lygio mokslinių pasiekimų kriterijais. Ši europinė klasifikacija turėtų būtų daugialypė ir daugiafunkcinė – tapti ne tiek lenktyniavimo, kiek įvairių suinteresuotų grupių informavimo šaltiniu. Šis naujasis instrumentas turi būti ne tik daugialypis, bet ir globalus (apimti ne vien EAME institucijas) bei nepriklausomas. Tuo tikslu Europos Komisija finansuoja galimybių studiją ir bandomosios aukštojo mokslo klasifikacijos sukūrimo projektą, kurie abu turėtų būti atlikti iki 2011 m. Išsakyta nuostata, kad palyginamumas ir skaidrumas yra esminė EAME patrauklumo didinimo priemonė, ir šios galimybės nereikėtų praleisti.

Nemažai EAME šalių diskusijose gana griežtai oponavo reitingavimo idėjai, tačiau joms buvo pabrėžiama, kad pasauliniai reitingai yra faktas, ir Europos atsakas į juos turėtų būti proaktyvus. Diskutuota, kiek naujos skaidrumo priemonės tikslingos, jei dar neišnaudotas jau turimų lyginamasis ir informacinis potencialas, visų pirma išorinio aukštojo mokslo vertinimo, taip pat kvalifikacijų ir kreditų perkėlimo sistemų. Atsakyta, kad naujosios klasifikavimo idėjos jokių būdu nėra vertinimo priešprieša ar pakaitalas, tai funkciškai kitokios paskirties instrumentas. Atsiliepiant į šias diskusijas komunikato tekste įdėta papildoma frazė, pabrėžianti, kad aukštojo mokslo kokybė ir jau sukurtos jos

užtikrinimo priemonės išlieka EAME vystymo prioritetu. Lietuva vykusioje diskusijose parėmė europinės klasifikavimo sistemos sukūrimo idėją.

Trečias labai karštas komunikato taškas yra aukštojo mokslo finansavimo šaltinių įvairovė. Nemažai delegacijų, pirmiausia Europos studentų sąjunga, pasipriešino šiam punktui, būgštaudamos, kad tai reikš mokesčių už aukštąjį mokslą įvedimą ar pakėlimą. Diskusijose buvo siūlomos patikslintos formuluotės, įvardijančios, kad papildomi finansavimo šaltiniai turėtų būti visų pirma verslas ir privatūs fondai. Tačiau tokiems papildymams pasipriešino Europos verslo asociacija. Po įdomių diskusijų, kas galėtų būti tie komunikato tekste minimi „kiti finansavimo šaltiniai“, buvo sutarta tik tiek, kad šios vietos interpretacijos neturėtų būti suvestos į studentų mokesčių pakėlimą, ir tekste palikta rengėjų pasiūlyta formuluotė.

Pažymėtina, kad studentų įmokų problematika konferencijoje apskritai nebuvo aptariama. Lietuva diskusijose informavo apie privatų studento įnašą kaip nacionalinės aukštojo mokslo reformos sudėtinę dalį ir argumentavo, kodėl toks įnašas turėtų būti aukštojo mokslo finansavimo komponentu. Susidarė įspūdis, kad ši tema suvokiama kaip pernelyg jautri politiškai ir problemiška vertybiškai. Postuluota, kad aukštasis mokslas lieka viešosios atsakomybės objektu, nors jo finansavimo šaltiniai ir diversifikuojami, kitaip sakant, kad valdžios atsakomybė yra nustatyti tokias bendrąsias finansavimo sistemos sąlygas, kurios atitiktų europines aukštojo mokslo vertybes. Buvo pusbalsiu prasitaria, kad privatus studento įnašas į aukštojo mokslo finansavimą yra neišvengiamas, tačiau kartu duodama suprasti, kad tai viešai neskatintinas ir kiek įmanoma vengtinas dalykas. Komunikato tekste ši tema labai atidžiai ir sąmoningai apeita.

Iš kitų svarbesnių konferencijos minčių paminėtinas aukštojo mokslo institucijų įvairovės, mobilumo ir globalaus konkurencingumo sąryšio aptarimas. Europos aukštojo mokslo institucijos turi išvystyti savo unikalius profilius, koncentruodamos pastangas į tas savo veiklos sritis, kuriose turi aukščiausius pasiekimus. Tik tai joms leis išsikovoti vietą dėstytojų ir studentų mainuose, globaliuose intelekto srautuose. Niekam nėra prasmės važiuoti iš savo universiteto arba savo šalies, jeigu priimančiojoje institucijoje rasti tik tą patį vidutinį lygį. Taigi ir aukštojo mokslo misijos bei strategijos, ir valstybinės finansavimo schemas turi būti orientuotos į profiliuotus aukščiausio lygio pasiekimus (*excellence-based and mission-oriented funding*). Tai ypač aktualu šalims bei mokykloms, kurios neturi išteklių pasiekti aukščiausio lygio visose mokslo ir studijų srityse. Šia logika turėtų būti pagrįsta ir naujoji EAME aukštųjų mokyklų tipologijos bei gretinimo sistema.

Konferencijos komunikate įrašytos ir gana konkrečios naujųjų nuostatų įgyvendinimo priemonės. Numatyta, kad greta pirmininkaujančios šalies nuo šiol procesui vadovauti padės ES nepriklausanti proceso dalyvė. Europinė Bolonijos priežiūros grupė (BFUG) įpareigota parengti komunikate išdėstytų prioritetų ir konferencijai parengtų ataskaitų rekomendacijų įgyvendinimo planą; nustatyti mobilumo ir socialinės dimensijos sričių stebėsenos rodiklius; apsvarstyti mobilumo subalansavimo priemones; stebėti skaidrumo priemonių kūrimą; sukurti EAME išorinės sklaidos tinklą; prižiūrėti nacionalinių Bolonijos veiksmų planų rekomendacijų įgyvendinimą. Europos kokybės užtikrinimo aspekto priežiūra pavesta E4 grupei (ENQA, EUA, EURASHE, ESU). Nustatyta, kad artimiausias Bolonijos proceso etapas truks iki 2012 m. ir bus aptartas tų metų ministrų konferencijoje Bukarešte.

Antroje renginio dalyje, kuri vyko valoniškajame Louvain-la-Neuve universitete buvo aprobuota galutinė komunikato versija ir įvyko pirmasis pasaulinis Bolonijos forumas (*Bologna Policy Forum*).

Forume dalyvavo EAME ministrai ir 15 kitų šalių delegacijos – JAV, Kinijos, Japonijos, Australijos, Kanados, Naujosios Zelandijos, Meksikos, Brazilijos, Izraelio, Etiopijos, Maroko, Kazachstano, Kirgizijos ir kt.). Forumo metu buvo apsikeista nuomonėmis apie Bolonijos proceso pasaulinį aktualumą, Europos pasirengimą bendradarbiauti ir patirtį, kurią kitos šalys iš Europos ketina perimti.

Visos delegacijos apie EAME kalbėjo kaip apie labai perspektyvų darinį; artimesnės Europai šalys (Izraelis, Afrikos ir Vidurinė Azijos šalys) kalbėjo apie pasiryžimą prisijungti prie Bolonijos proceso, kitos – apie galimo bendradarbiavimo mechanizmus ir apie tai, kad EAME jau tapo globalaus aukštojo mokslo prototipu ir sekamu pavyzdžiu.

Didžiausią įspūdį pasaulyje daro didžiulė EAME geografinė ir kultūrinė aprėptis, kvalifikacijų pripažinimas, aukštojo mokslo vertinimo mechanizmai, kvalifikacijų sąranga, sistemiškas požiūris į studentų ir dėstytojų mobilumą. Taip pat su pagarba kalbėta apie tai, kad šis milžiniškas darinys yra atsiradęs pasitikėjimo ir socialinių partnerių dialogo pagrindu, bei apie vieną pagrindinių jo vertybių – socialinę atsakomybę.

Buvo duota gražių pavyzdžių, kaip EAME tipo naujovės įgyja papildomų socialinių ir humanistinių reikšmių: pavyzdžiui, Pietų Afrikos Respublikoje kvalifikacijų sąranga yra svarbus socialinės sanglaudos instrumentas. Turėdamas omenyje šią pridėtinę vertę, forume kalbėjęs Europos Tarybos atstovas pasisakė už tai, kad į Bolonijos proceso įgyvendinimo grupės veiklą galėtų būti įtraukti ir ne Bolonijos šalių atstovai.

Apibendrinamas forumą, Liuksemburgo ministras kalbėjo apie nuolatinio pasaulinio aukštojo mokslo forumo atsiradimo galimybę, kurio pradžia galėtų būti šis renginys. Buvo aprobuotas pagrindinių Bolonijos vertybių globalų aktualumą konstatuojantis forumo pareiškimas. Sekantis Bolonijos politikos forumas numatytas Vienoje 2010 m. kovo mėn.

Dokumentai:

Liuvono ir Louvain-la-Neuve ministrų komunikatas

Bolonijos forumo pareiškimas